

Győzelem a vörös sziklák fölött

Gondolatok az autóúton

Ivan Ivanji

Tenni valami véglegeset, valami meggyőzően jellegzeteset, alkotni valamit, ami érzékelhetően tartós lesz! Tartós és érzékelhető az egész világ számára. Hogy kezünk szilárd nyoma keményen és szemmel láthatóan ott maradjon az egész világon. Szikla a világ, a kezünk lágy, és vékony bőr alatt vér áramlik.

Megérezni a pillanatban az időt, a tartamot. Mert a gépkocsi egy-két pillanat alatt keresztülszáguld a bevágáson, és talán — csak: talán — azt mondja valaki, nem is mondja, csak egy villanásnyi időre gondolja, milyen furcsa formája van ennek a vörös sziklának. Közben az autó jópárszáz métert suhant tovább, és az utas már más valamit lát — egy madarat vagy egy folyót. Vagy éppen semmit, mert a rádiót hallgatja. A rokonszenves néger, aki szerződésben kikötött dollárokért — ki tudja hol és mikor — énekelt egy gramofonlemezgyár stúdiójából, és a fekete korong most a zágrebi vagy ljubljanoi rádió épületében forog az ügyeletes technikus unatkozó szeme előtt. Vagy a futballmérkőzés közvetítését hallgatja: X cselez, X még mindig cselez, X-et leszerelték, ej, ej X!...

Csak egy villanás a vörös szikla.

Fél éven át durrogtak az aknák. Tavasszal, nyáron, ősszel. A kődarabok a vízbe zúdultak. A teherautóknak meg kellett állniok, mert egy fiú vörös zászlóval hadonászott az orruk előtt: »Aknaaa!...« A sofőrök káromkodtak, persze, hogy káromkodtak, hiszen ez a foglalkozásukkal jár. Különbösen ez a vidék a vadkacsák menedékhelye. Egy ízben láttam, hogy egy vadkacsa halálra rémült az aknarobbanástól — de hát kit nem ijesztenek meg ezek a vad dördülések? Ott függögetett, rezegtetette szárnyát a víz fölött, de el nem menekült. A fészekben kiskacsák voltak, nem hagyhatta el őket! Úgy hangzik az egész, mintha kitaláltam volna, az élet azonban, nem retten vissza a pátosztól.

A pátosz elől, amelytől mi félünk.

A diákok nem azt kiáltották: »Hó-rukk!« Hülyeség. Mindenki ezt kiabálja. A diákok hol azt üvöltötték, hogy: »Vag-dalt-hús!« vagy pedig azt, hogy »Ros-té lyos!« — s közben az egészen közönséges marhahúsrá gondoltak. Az ördög se tudja, miért. Talán csak azért, hogy ne legyen »Hó-rukk!«. De a patetikus könnyek — áruló könnyek — meg-meg csilantak a szemekben.

Senkit se csaptak be!

Azért kiáltoztak, hogy hallják a maguk hangját, amint visszaverődik a vörös szikláról. Mindig azon az egy helyen. Ahol mások hó-rukkot kiáltoztak. Ahol jó sok verejték hullott a földre. Egészen közönséges, szó szerinti verejték. A szlovéniai éjszakák, kedves elvtársak és turistaurak, valóban hűvösek, nem olyan fülledtek, mint Dubrovnikban, ahol a panzió-árak is magasabbak, de a dolenszkoói napok is forrók ám! Háttha még kövel dolgozol, s azelőtt sohasem végeztél testi munkát. És kicsordul a könny is, amelynek a vegyi összetétele semmiben sem különbözik a lelkesedés könnyének kémiai képletétől — mert fáj az ember keze, sajog, és ezért igazán nincs értelme megállni a munkában. Az ördög vit'e volna el azt a pillanatot is, amikor eszembe jutott az útéptés! Az is meg'örtén k, hogy a diák nemcsak magában gondolja ezt, hanem ki is mondja. Mert — világos — szívesebben hazudik az ember, mint hogy beismerje »patetikus« ére't, amelyek sokkal mélyebben tüzelnek mint a vérhólyagok. Egész nap, egész héten, az egész váltás ideje alatt cipeli az ember a vörös szikladarabokat, s a bevágás még mindig nem kész.

Tavaszi, nyári, őszi. A falevelek kezdetben zsegen, üdezőlően bámulnak a Krka tükörébe, azután megduzzadtak, megsötétedtek, s végül sárgán lepereregtek. Falusi brigádok, egyetemi brigádok, középiskolás brigádok, azután megint falusi brigádok. Hó-rukk és Ros-té-lyos. Tavasz, nyár, ősz.

S végül mindez csak két pillanat autóval a néger éneke és a bemondó hadarása között.

De nem a te számodra.

A te pillanataid tartóssága biztosítva van. Az atombomba — természetesen — elpusztíthatja, el a közönséges bomba is, ha trinitrotoluollal van töltve. Ez azonban határtalan borúlátás. Bombák nélkül tehát garantálva van a tartam. Két névtelen, feledésbe merülő másodperc? Nem merülnek feledésbe. Esküdni mernék, hogy a két másodperc alatt is az autós utas tudatalattijában ragadnak a sziklák. A te tudatodban viszont, élő életet él az aszfalt, amely a sziklát meg a földet beburkolta.

Igen: nemcsak a sziklát. A földet is. Amikor az első váltás megérkezett, és tévován nézegette a földbevert karókat, amelyek kérérlhetetlenül mutatták az irányt hegyen-völgyön keresztül, a kukorica már el volt vetve. Egészen a sziklákig. És tovább is, túl a sziklán. A vetést földbe-tapos'a a sok láb, s a földműves hol káromkodott, hol meg a kereszt'eket hányta magára, pedig hát mindenért megkapta a pénzét. S a kukorica mégis kikelt, növekedni kezd't. Tavasz, nyár, ősz. A feketén csillogó aszfalt előbb ért be, mint a sárga kukoricacsövek. Előbb ért oda, a kukoricásokon és a vörös sziklán keresztül. A keservét a vörös sziklának! Ugyan, mire volt jó? Az erőpróba-hoz kellett. S az erőpróba eredménye? Nem egyhamar múlnak el, nem múlnak el.

A szerelemmel rokon ez az érzelem, amit a pátosztól és a szólamoktól retteggve nem tudunk leírni. Pedig az az agytekervényünk, amelyben fogantatott, ott lehet valahol, valahol a szomszédságában annak a tekervénynek, amelyben a szerelem születik. Vagy éppen egyazon tekervény a két érzelem méhe. S ezekhez az érzelmekhez fogható toll nincsen. Shakespeare

sem tudott boldogulni vele erkély, hágcsó, méreg, párviadal, gyilkosság és öngyilkosság nélkül. Se szeri, se száma a legendáknak. Olyan is van, amelyik azt mondja, hogy Júliának esze ágában sem volt meghalni. Szép csendesen megöregedett, elhájasodott és elfelejtette Rómeót, mint ahogyan a nők többsége megieledkezik első szerelméről. Ha ugyan előbb meg nem utálják. S ha egyik sem köve kezik be, őszintén elcsodálkoznak: Jé, ezt a pocakos holdvilágot néztem én Rómeónak?

Természetesen a szentséggyalázás sem segít. Ha föltáru! benned annak a remegésnek, rezgésnek és kimondhatatlannak az országa, s elkezd benned, legbenned tartani napokon, hónapokon, esztendőkön át, hiába gúnyolódsz. Szerelmes vagy. Így van, és — kész. Nem lehet ellene védekezni. Ha éppen nagyon erős vagy, hát főnhangon gúnyolódsz. De maqadban nem. Megmagyarázhatatlan valami ez, de így van. És éppen így megráz a kollektíva is, amelyhez tartozol és amellyel együtt építed az autóutat. Hiába magyarázod, logikátlan minden magyarázkodás:

Azért jöttem, mert más is idejött. A társaság kedvéért vagyok itt. Azért vagyok itt, mert nincs állásom. Azért jöttem ide, hogy megtanuljak traktort vezetni. Azért, hogy hozzájáruljak a szocializmus építéséhez. Azért, hogy lássam Szlovéniát. Azért, hogy fölcsípjek magamnak egy lányt, hiszen azt mondják, hogy a szlovén nők... Apám és két bátyám a szabadságharcban estek el, én meg még semmit sem áldoztam az ő ideáljaimért! Elegendő volt még a gondolatból is, hogy egész nyáron át hallgassam a mu.er zsör.ölődését...

Megmagyarázhatatlan.

A pszichológusok... Egyikük, aki elég nagy lélekbuvár, s ezért megengedheti magának, hogy elfeledkezzék tanár voltáról és miegyebekről, ezt mondta:

— Könnyű dolga volt az én korosztályomnak. Féktelenek, szertelenek voltunk. Azt sem tudtuk, mit kezdjünk a bennünk feszülő erőkkal. Csak úgy, pusztá szórakozásból összeverekedtünk a rendőrökkel, s aztán azt mondtuk: forradalmi tet'et cselekedtünk. De kívül rendezzenek forradalmi orrteverést a mai 18 évesek? Márpedig ezzel a korrall velejár...

Menjenek neki a vörös sziklának. Mert verekedni — az semmi. A verekedés csak a primitívek számára jelent kielégülést, primitív ember pedig egyre kevesebb van közöttünk. Kénytelenek vagyunk 18 esztendő, egészség és harciasságunk számára forradalmi igazolást keresni, hogy megindokolhassuk, miben éltük ki erőfölöslegeinket. Nincs közöttünk Diógenes, aki csak úgy, hiábavalóságra, a hordóban pazarolná erejét. S a szikla-harc forradalmi indokolása éppen abban van, hogy a Mercedesnek alig két másodpercre van szüksége, hogy a néger dalával és a szpiker hadarásával együtt á suhanjon a sziklabevágáson.

Kár, hogy leírva mindez egyáltalán nem hat drámaian.

Egyébként néha bizony drámaivá alakul a dolog. Pedig a drámai jelenetek Zsdanov szerint nem kimondottan tipikusak.

Vegyük például azt a fiatalembert, aki betört az egyik ifjúsági telep kantinjába. Bizony betört. A kantine ajtaján egy közönséges laka! lógott. Ötezer dinárt és tíz doboz cigarettát vágott zsebre a fiú. Egy-kettőre elkapták. Még aznap. De nem is tagadott. Az ö ezresből hatvan dinárt költött el. Körtét vett rajta. És megkínálta a pajtásait a lopott cigarettával. A többit visszaadta. Csak azt kérte, hogy a szülővárosában lévő javítóintézetbe küldék. Miér? A válasz — az egész elbeszélés kulcsa. Azért, mert a fiatalok bűnözők abban az intézetben mesterséget tanulhatnak. Még-hozzá szép, tiszta, jól felszerelt műhelyekben. Megpróbált bejutni, nem egyszer kérte, hogy fogadják be. Elutasították: nem vagy bűnöző. Törvéyszéki ítélet kell hozzá, hogy valaki bekerüljön. Azért ment az autóútra

is, hogy mesterséget tanuljon. Nyilvánvaló, hogy az útépítők között nem lehet mesterséget tanulni. Tévedett. A munkaakciónak nem ez a célja. És nincs is olyan mesterség, amit két hónap alatt meg lehetne tanulni. Ezért hát betört a kantinba. »Igen, én törtem föl az ajtót, hatvan dinárért körtét vettem, és... Most aztán küldjenek javítóintézetbe, mert én mesterséget akarok tanulni«.

Hogy nem tipikus ez az eset? Persze hogy nem az. Vimpi esete sem ki-mondottan megszokott história.

Zágreb meg Chikágó — Makó és Jeruzsálem. De ami Chikágónak Al Capone, az volt Vimpi Zágrebben.

Zágreb nagyvárosnak fiatal még egy kicsit. Vimpi is fiatal. Nem ölt, nem gyilkolt. Ő volt a jegyzérek főparancsnoka, a verekedések hadvezére, apró-cseprő és nem apró-cseprő lopások tervének szülőatyja, kerítők, prostituáltak nagyfiúja. Jól ismerték a milicián meg a város vezetősége is. Láta már belülről a fogházat, rendszerint azonban nem lehetett rábizonyítani, hogy »benne volt« a dologban. Egy napon aztán betoppant a Kommunista Szövetség városi bizottságába, és előállt legújabb ötletével:

— Idefülejnenek! Elegendem van mindenkől. Brigádöt csinálók a haverokból, és elviszem őket az autóútra, ha megígérik, hogy utána állást kapunk.

A városi pártvezetőség egyik tagja — rangrejtve — közreműködött a zágrebi alvilág brigádjának megalakításában. Vimpit parancsnokká választották. S a brigád elment az autóútra. Nem, nem ez volt a legjobb brigád, szó sincs róla. Minden regényíró gyönyörrel írná le, hogy egymásután háromszor avatták rohambrigáddá a zágrebi jasszokat. Vimpi sokkal reálisabb volt:

— Maguknak fogalmuk sincs róla, milyen nagy teljesítmény az, hogy rendes időben fölkelnek. Azt sem sejtik, milyen nagy dolog, hogy a telepen semminek sem kelt lába. Csak sorjában... Lassan mindenre sor kerül...

Okos gyerek a Vimpi.

A zágrebi városatyák valóban kerestek állást a brigád minden tagja számára. És lakást is, kinek milyent. A legtöbbjük már hónapok óta becsülettel dolgozik, mintha soha semmi közük sem lett volna az alvilághoz. Vimpi aztán még egy haverbrigádöt szervezett. Most ösztöndíjat kap, és iskolába jár. Mondom, okos gyerek ez a Vimpi.

Vigyázat, ez nem hepiend, kérem. Ellenkezőleg. Szomorú dolog, hiszen azt jelenti, hogy ha több állást tudnánk adni, ha több szoba volna az egyedülálló fiatalemberek számára, kevesebb bukott egzisztencia lenne. A Vimpi-brigád egyik leánytagja elmesélte, hogyan lett prostituált. A zágrebi árumintavásárra utazott a nagyvárosba, s ott tartották azzal, hogy lakást és munkát ígértek neki. Nem kapott se lakást, se munkát... Hogy ez se tipikus eset? Hála istennek! De egyetlen egy emberért is érdemes gondolkodóba esni. Pedig nem egyetlen egy emberről van szó...

Igen, ezek végletek. De éppen a végletek drámaiak.

Véglet a falusi milicista laktanya elfoglalása is. Nem tévedés: milicista laktanyát mondtam.

A dolog így történt:

Vasárnap délután. A prijedori brigád egy tagja — engedéllyel vagy anélkül, ez most nem fontos — a faluba ment. A kocsmába. És ivott. Természetesen nem egymagában, mert társaságban sokkal kellemesebb inni. A »Partizánszki put« vállalat sofőrjével poharazott, az is boszniai, földije volt. Ittak, iddogáltak testvéri szeretetben egészen addig, amíg össze nem veszték, és meg nem csapolták egymás véréért. A sofőr volt az erősebb. A szeme sarkából végignézte az egészet a prijedori brigád még egy tagja, egy kicsi, ványadt fiú is, és egy pillanatig sem kételkedett abban, hogy ha beavatkozik a verekedésbe, »nagy ruhát szakít« ugyan, de hát azt túl lehet

élni, viszont egy fikarcnyit sem ér az egész, mert nem segít vele pajtásán. Végülis úgy döntött, hogy áldozatkészségének és bajtársi érzéseinek azzal ad kifejezést, úgy segít bajbajutott barátján, hogy — lélekszakadva futott a telepre. A telepre, amely jó öt kilométernyire volt a kocsmától. A bejáratánál már csak annyi ereje volt, hogy elrikkantsa magát:

— A faluban ölik a mienket! — s azzal elterült.

— A brigád meglődült. »Ölik a mieinket!« A népmilícia azonban időközben már maga is elérkezettnek látta az időt, hogy beavatkozzék, és a sofőr, a verekedés előidézője, már »húsölt«, amikor a brigád megérkezett.

— Adjátok ki, majd mi ftélünk fölötte!

A népmilícia efalusi képviselői, szám szerint ketten, azt állították, hogy nincs tudomásuk olyan törvényről, amely előíranyozná, hogy a bűnösöket az ifjúsági munkabrigádoknak kell kiszolgáltatni, s még csak vitatkozni sem voltak hajlandók erről a kérdéstről. Ebben a pillanatban azonban a laktanya ablakában fölbukkant a sofőr feje:

— Egyet se féljeteK, ott leszek én holnap a telepen, és úgy elraklak benneteket, hogy megemelegetitek az anyátok kínját!...

A sofőr részeg volt. A brigád nem. Mégis tömeggé változott. A kritikus tömeg fogalma nemcsak a fizikában, a rádióaktív anyagokkal kapcsolatban létezik. Megvan az az embereknel is — de még mennyire! — ha sokan vannak egyrakáson. A robbanás, a láncreakció bekövetkezett, a két milicista kétfelé repült, a brigád kiráncigálta a sofőrt a laktanyából, és megkezdődött az ítékezés. Kemény ökle van a brigádnak. Szerencsére a sofőr feje is keménynek bizonyult. A brigád vére lehült.

— Nini, megvéreztük! Pedig részeg.

A brigád kézben, vállon vitte a sofőrt az öt kilométernyire fekvő telepre, a maga orvosához.

— Ugyan már, kötözze be, aztán hadd aludja ki magát itt nálunk.

Tipikus eset?

Az autóúton ébredő szerelmekről meg ne is beszéljünk. A szerelem jön, egyszer csak itt van, de azok, akiket nem látogatott meg, szigorúak voltak. Nincs maradibb szülő, gyám a mi falusi brigádunknál. Sajnos. Pedik sok minden közrejátszott: fiatalság, titkokat susogó folyó, holdfény, erdő... S az anyakönyvvezetők munkája megszaporodott. Egy kozmeti legény elvett egy szlovén lányt. Testvériség-egység. Megható. S amikor a fiatal férj az esküvő után bepityizált, elkottyantotta magát:

— Ingyen jutottam feleséghez.

Az ő szülőföldjén még mindig veszik a lányokat, drága pénzért. 1958-ban, Ljubljana és Zágreb között épülő autót út esztendejében.

Egy telepparancsnokot az elkeseredés vitt az autóra. Elhagyta a felesége. A válást is kimondták. Itt aztán talált magának új feleséget, egy úszóbajnoknőt, egy vizitündért, sokkal szebbet és fiatalabbat a hűtlen feleségnél, mert hát jó ember volt a telepparancsnok, és férfias férfi. Megnősült az autóúton. Isten éltesse.

Még csak az hiányzik, hogy valaki erre is rámondja, hogy tipikus eset.

Hát a motoros traktoros, villamos, fényképező, háztartási, mozi-gépészi tanfolyamok, az a sokféle műszaki kurzus, amely 1958-ban az analfabéta tanfolyamokat váltotta le, az analfabéta kurzusokat, amelyek annyira fontosak voltak tiz, bizony mindössze tiz évvel ezelőtt.

Merem állítani, hogy ez már tipikus.

Mindez azonban már csak Rómeó és Julia szerelmi tragédiájának er-kélye, selyemből font hágsója, méreg és párviadal. Nem az igazi szerelem, az elsiklik a toll hegye alól; nem a lelkesedés, lelkendezés igazi mozgatója, mert az megfoghatatlan, leírhatatlan.

Szokatlan érzés elnézni az autót frissiben befejezett szakaszait. Ott áll — mondjuk — az épülő út fölött egy híd, amelyről a szakemberek azt mondják, hogy nem híd, hanem fölüljáró, nekünk, laikusoknak azonban mégiscsak híd, éppen csak hogy nem víz fölött ível, hanem aszfal'ra veti árnyékát. Tehát: híd. Ut azonban még nem vezet hozzá. A híd az autótól fölött terpszkedik, a töltést azonban, amelyen majd a szekérutat építik meg, nehogy »egy szinten« keresztezze az autót, majd csak ezután csinálják meg. Az úttalan híd, amely utat ível át, valahogy csonka. Fehér, csak a két vége fekete. Bekátrányozták, hogy elszigeteljék a töltéstől, amelyben majd folytatódik. Karcsú, elegáns — de céltalannak látszik.

Sok minden tűnik céltalannak, ha nem látjuk a hidakhoz vezető utakat. Ha visszagondolunk az utakra, amelyeket nem látunk többé: a kukoricaszedésre, a gyerekek teljesítményeire, a háborút közvetlenül követő, első ifjúsági munkaakciók erőfeszítéseire — nem érezzük se fölöslegesnek, se túlzottnak ezt a hősiességet, hiszen az orrunk előtt van minden eredmény, következmény. Sikerek, amelyekről annak az idők harcosai közül csak kevesen álmodtak, még kevesebben teljes részletességgel. Ez a folyamat azonban már befejeződött, és azért látjuk tökéletesnek. A küzdelem közepette azonban sokaknak — a legjobb esetben — romantikusnak tűnt föl az egész, hogy ne mondjuk: bolondosnak. S a költők a bátrak esztelenségéről énekeltek...

Az ember, aki dolgozószobájából az autót építői közé cipeli a maga logikáját, gondolkodásmódját, kénytelen eltöprengeni: hát nem céltalan ennyi — éppen ennyi — lelkesedés? S miért? Aszfaltért! Ha számolni kezdünk, és azt mérlegeljük, hány milliárdba kerül az út, hány millióba a traktorok és a harmonikák, mi lesz a lelkesedéssel? Hiszen... mi ez? Politechnikai nevelés és nyaralás keveréke. Így is el lehet képzelni a dolgo', ha nem látjuk az idevezető utakat. S megkérdezhetjük, miért az a sok könny, amit itt, a munkaakción ontottak. Mert sokan és sokat sírtak, hisztérkusan sokat. Akkor is, ha valaki megkapta a zászlót, de akkor is, ha más szolgált rá; ha valakit rohammunkássá avattak, vagy nem avattak rohammunkássá: sírtak, ha találkoztak, sír'ak ha eljött a válasz ideje.

Megmagyarázhatatlan, és az is marad. Ennek a nemzedéknek a történetét senki sem értheti meg, aki nem hiszi, hogy a hagyományok a vérben élik életüket, aki nem hisz abban, hogy a képzeletnek elég ereje van ahhoz, hogy a vörös sziklát jatagánokká és géppisztyolyokká változtassa.

Mégis magyarázhatatlan marad.

De hiszen, ha az ember azzal a szándékkal ül le, hogy megírjon valamit, nem föltétlenül és nem mindig kell megkísérelnie, hogy mindennek magyarázatát adja, elegendő, ha gondolkozik.

S ha minden elkészül, Jugoszlávia térképén egy új, vastag vonal húzódik majd, a közlekedés gerincoszlopa, amely először nyugatról keletre hajlik, majd ott, ahol a Beográdnak nevezett közlekedési csomópont van, északról délre fordul. Ljubljana, Zágreb, Beograd, Nis, Gyevgyelija. Ezek a nevek már a leggyorsabban suhanó autó számára sem jelentenek csak pillanatokat, hanem órákat, sok órát, s a kis rádiókészülék hangszórójából sok-sok néger dal vagy népdal, szimfonikus hangverseny, mérközésközve ítés, időjárásjelentés hangzik el, amíg a gépkocsi az osztrák határról a görög gránicig suhan.

— Biztos, hogy a dolog lényege nemcsak ebben rejlik.

Hanem az ifjúságnak a vörös sziklák fölött aratott örök győzelmében. A vörös sziklák sok mindent jelképeznek, aminek kimondásához kevés a szó, éppen úgy, ahogy a győzelmet sem lehet elmondani.

Bodrits István fordítása